

גדר חיוב הפקרת פירות- מהו "להפקיר"?

1. שמות פרק כג: י-יא

וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ: וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמָטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְרָם וְתֹאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה כִּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:

2. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קלד

והמצוה הקל"ד היא שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה והפקיר צמחי אדמתינו כלם לכל אדם

3. ספר החינוך פרשת אם כסף מצוה פד

להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית, שהיא נקראת מפני המעשה הזה שנתחייבנו בה שנת השמיטה, ויזכה בפירותיה כל הרוצה לזכות, שנאמר [שמות כ"ג, י"א] והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך

האם התורה מפקירה פירות שביעית בע"כ של בעלים?

4. מנחת חינוך פרשת אם כסף מצוה פד

ואני מסופק אי המצוה אקרקפתא דגברא הוא דרחמנא ציוהו להפקיר פירותיו בשביעית ומחויב לקיים להפקיר ואם מפקיר הי"ז הפקר אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר ונהי דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר רק עובר על גזירת השי"ת א"כ אין אחר רשאי ליטלו והרי הוא גזל ביד אחרים כ"ז שלא הפקר. ומבואר בכ"מ ור"מ פ"ו מהמ"ע דשביעית פטור מן מעשר כיון דהוא הפקר והפקר פטור מן המעשר א"כ כ"ז שלא הפקר כיון דל"ה הפקר חייב לעשר. א"ד הפקר זה א"צ הבעלים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גזול הרבים אבל ממילא הוי הפקר אם כן פטור ממעשר בכ"ע. וכן אם אחר זכה בע"כ דבעלים הרי הוא שלו דזוכה מן הפקר אף דלא הפקירו הבעלים. שוב האיר השי"ת את עיני ומצאתי במהרי"ט ח"א סי' מ"ב האריך וחלק על רבינו ב"י לענין פירות עכו"ם בקרקע עכו"ם ודעת הב"י דאינו אפקעתא דמלכא רק מצוה עליו ודעת המהרי"ט דהוא אפקעתא דמלכא...

5. רב משה מטראני-שו"ת מבי"ט חלק א סימן יא

ראשונה כי מן התורה אין חיוב כלל בשנת השמיטה במעשרות דכתיב בשנת השמיטה ואכלו אביוני עמך ויתר' תאכל חית השדה הקיש אדם לחיה מה חיה אוכלת מן הראוי' לה שלא מן המעשר בשביעית אף אדם אוכל מן הראוי לו שלא מן המעשר בשביעית וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל בשנת השמיטה גם לגוי אין שום חיוב אפי' מדרבנן דלא נתחייבו פירות קרקע גוי אלא במידי דאי הוה דישראל הוה חייב אי מדאורייתא אי מדרבנן אבל במה שאין שום עיקר איסור לישראל לא מדאורייתא ולא מדרבנן כל שכן דמגוי אין שום חיוב אפי'... ואם תתעקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות יש' אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים לא היא דאטו יש' שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמיטה יתחייב במעשר הא רחמנ' אפקרי' לארעי' לעניי' ולעשירים ולכך אין שום חיוב מעשר כ"ש בגוי ומצאתי און לי משנה ובריית' ותוספתא וירושלמי שני' בפ"י שאין שום חיוב בשנת השמיטה ממעשרו אפי' במה שגדל בקרקע גוי ומירחו ישראל:

6. רב יוסף קארו- שו"ת אבקת רוכל סימן כד

כל זה לשון הרב כמוהר"ר משה מטראני רנ"ו ואני יוסף קארו לא נכשרו בעיני דברי החכם הנזכר והנני אומר: ... ועתה ראיתי מה שכתב החכם כמוהר"ר משה מטראני נר"ו לפטור בשביעית ממעשרות גדולי שנת השמיטה בקרקע גוי ולקחם ישראל ממנו קודם מירוח ומירחן וטען ראשונה כי מן התורה אין בשנת השמיטה חיוב במעשרות כו' ואני אומר כי מה שהוא סובר שהוא עקשות הוא היושר כי לא נפטרו פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר וכל שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקיר' כו' יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אף על גב דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקרי' ואפי' אם תמצוי לומר דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקרי' מה שאין כן בשל גוי כו'.

7. רב יוסף מטראני-שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מג

ואין דבריו מחוורין אצלי שאין הדבר תלוי בהפק' שלו דבפי' אין בין המודר פרכינן מ"ש דאוכל מן הנוטות דפירי דהפקרא אינון ארעא נמי רחמנא אפקרא אלמא אפקעתא דמלכא היא ואמר'י בפי' המפקיד מ"ש הכא דקרי להו נטושין ומ"ש הכא דקרי להו רטושין נטושין דבפי' דכתיב והשביעי' תשמטנה ונטשתה אפקעא דמלכא רטושין דמדעתיה דכתי' אם על בניס רוטשה מוכח דפירות שביעית אף על פי שיחזיק בהם ולא יפקירם מופקרים ועומדים הם מגזרת מלך ובפי"ז דכלאים מבעיא לן בירושלמי במסכת

גפנו של חבירו ע"ג תבואתו של חבירו ומייתי דשמעי' מן הדא א"ר יוסי מעשה בא' שזרע כרמו בשביעית ובא מעשה לפני ר' עקיבא ואמר אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואין הגפן שלו ואין התבואה שלו אלמא אפקעתא דמלכא היא שכל מה שיזרע בקרקע בשביעית רחמנא אפקריה למדנו שאין הדבר כמו שכתב הרב ז"ל שלמד את הדבור בסתום ממנו דאה"נ דאם גדר כרמו ולא הפקירה שהיא חייבת דפשיטא דפטורה היא דרחמנא אפקרא כדהוכחנו מכל הני

8. משנה מסכת כלאים פרק ז

המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו הרי זה קדש וחייב באחריותו רבי יוסי ורבי שמעון אומרים אין אדם מקדש דבר שאינו שלו :

9. רמב"ם על משנה מסכת כלאים פרק ז משנה ה

ידוע לך שכל השדות בשנת השמיטה הפקר ואין לשום אדם בהן בעלות גמורה, ולפיכך נעשה כרמו בשנת השמיטה כמי שאינו שלו.

10. ר' עובדיה מברטנורא מסכת כלאים פרק ז משנה ה

בשמיטה - אין לו בהם קנין גמור שהכל הפקר ואינו חשוב כשלו :

11. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף מב עמוד ב

ובשביעית - אין יורד לתוך שדהו כו'. מאי שנא דאוכל מן הנוטות? דפירי דהפקרא אינון, ארעא נמי אפקרה! אמר עולא : בעומדין אילנות על הגבולים. ר' שמעון בן אליקים אמר : גזירה שמא ישא בעמידה.

12. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא לח:-לט.

היורד לנכסי שבוי - אין מוציאין אותו מידו, ולא עוד אלא, אפילו שמע שממשמשין ובאין, וקדם ותלש ואכל - הרי זה זריז ונשכר. ואלו הן נכסי שבויין : הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין, הלכו להם למדינת הים, ושמעו בהן שמת. היורד לנכסי נטושים - מוציאין אותו מידו. ואלו הן : נכסי נטושים : הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין, הלכו להם למדינת הים ולא שמעו בהם שמת. ואמר רבן שמעון בן גמליאל : שמעתי שהנטושים כשבויין. היורד לנכסי נטושים - מוציאין אותו מידו. ואלו הן נכסי נטושים : הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין כאן, ואינו יודע להיכן הלכו. - מאי שנא הנך דקרו להו נטושים, ומאי שנא הני דקרו להו נטושים? נטושים דבעל כרחן, דכתיב והשביעת תשטנה ונטשתה - אפקעתא דמלכא. נטושים - דמדעתן, דכתיב אם על בנים רטשה.

13. הרב ישראל משקלוב - פאת השולחן סוף סימן כד - קונטרס היתר תבואה ופירות שביעית בקרקע של גוים (מהדורת רעות עמודים קנד - קנה)

ומה שהביא מהרי"ט ראייה מנדרים מב ע"ב ארעא נמי רחמנא אפקרא הרי אפקעתא דמלכא הוא, ליתא, דבגירסא שלנו אינו כתוב רחמנא אלא ארעא נמי אפקריה, ורוצה לומר דהפקיר בעל השדה על פי ציווי המלך... ומה שכתב מבבא מציעא לט ע"א... והשביעית תשטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא. גם כן לא מכרעא, דרש"י שם פירש 'מצות המלך', רוצה לומר שצוהו שיפקיר אבל צריך שיפקיר בעל השדה בהכרח המלך, כי ונטשת ציווי עליו.

14. שבץ הארץ מבוא סימן יא

ובאמת לא היתה, כלל דעת הבי"י כך, שאין שום דין הפקר בשביעית עד שיפקיר הוא בעצמו מפורש. אלא בסתמא אין ספק שכל ההפקר הוא כאן מאפקעתא-דמלכא. וממילא יד הכל שוה בו ופטור מן המעשרות". ורק אם גדר את כרמו והראה בפועל בפירוש שאינו מפקירו, בזה נוטה הבי"י לחדש דיסלומר' שאע"פ שעבר על איסור-תורה מ"מ מועלת חזקתו להחזיק בשלו ויצא מדין הפקר, וממילא חייב במעשרות.

וביותר יש לצדד דעת הבי"י דמידי כשגדר את כרמו קודם שגדלו בו הפירות' שכשבאו הפירות לעולם באו ברשותו ולא נעשו הפקר מעולם, אבל אם באו הפירות לעולם ולא גדר את כרמו, אפילו אם חזר וגדרו אח"כ הוי כזוכה מן ההפקר, שאינו חייב במעשר, שהרי קי"ל : "המפקיר את כרמו והשכים בבוקר ובצרו, חייב בפרט ובעוללות ובפאי. ופטור מן המעשר" (בבאקמא כ"ח א'). - ונראה שהוא סובר, שמי שגדר את כרמו ואינו מפקיר, יש לומר שאסור לקחת ממנו בעל-כדחו' אלא שב"ד כופים אותו שיפקיר. כי זהו עיקר המצוה. שישמיט, ולא שיקחו ממנו בעל כרחו, קודם שהפקיר כדין.

הנהגת הבעלים בשמיטה

15. מכילתא דרבי ישמעאל - משפטים פרשה כ אות יח

והשביעית תשטנה [ונטשתה. תשטנה] בעבודתה, ונטשתה באכילתה; ואין לי אלא פירות, עשבים מנין, תלמוד לומר ונטשתה, מכל מקום.

דבר אחר: והשביעית תשמטנה ונטשתה, מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים! הרי אני מכניסה, ומחלקה לעניים! תלמוד לומר: 'והשביעית תשמטנה ונטשתה' - מגיד שפורץ בה פרצות. אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם.

16. מלבי"ם על המכילתא שם

והשביעית תשמטנה ונטשתה. ההשמטה הוא שמסלק עצמו מן הדבר וזה שלא יעבוד עבודת הארץ, והנטישה הוא שמתנתף עם העזיבה רק שמציין ההרחקה יותר כמ"ש בפי הנ"ל בכ"מ, והוא שלא יאכל הספיחים וזה כר"ע שספיחים אסור מה"ת... ועוד מפרש שהנטישה הוא שיעזבם מרשותו שיהיה הפקר לא שהוא ישים עליהם גדר סביב והוא יחלקם לעניים, ופסק כן הרמב"ם [פ"ג מה' שמטה ויובל הלכה כד]:

17. מראה הפנים מסכת שביעית פרק ט

ופירושה מגיד שמן התורה צריך שיפורץ פרצות בגדר שדהו כדי שיוכלו העניים להכנס בריוח וליטול בעצמן אלא שגדרו חכמים בזה ולא החמירו כ"כ שיפורץ פרצות בגדרו מפני תיקון העולם אלא שיניח כך ויפקיר הכל כל מה שיכלו ליקח ובלבד שלא יהא נועל הגדר כדי שלא יוכלו להכנס או אם לא היתה שדהו גדורה לא יעשה לה גדר בשביעית אלא הרי הן הפקר לכל

18. ראב"ד מסכת עדויות פרק ה משנה א

אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה ובי"ה אומרים אין אוכלין אלא בטובה. עיקרה במסכת שביעית פי' ד' ואיתא לפלוגתא דר' יהודה ורבנן התם ונראה לי טעמייהו דבי"ה משום דגזרי שביעית אטו שאר [שני] שבוע כדי שלא יהא אדם רגיל לכנס בשדה חבירו ובגנתו ובפרדסו שלא מדעתו אבל מן [התורה] ודאי מותר דכתיב ובשנה השביעית תשמטנה ותניא במכילתא מגיד שהוא פורץ בה פרצות. אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם:

19. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה כד

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר.

20. משנה מסכת שביעית פרק ה

היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר ומוכר לעובדי כוכבים בארץ ולישראל בחוצה לארץ:

21. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה סא

ובאמת דבעיקר עשין אלו יש לפקפק טובא. דמש"כ הרמב"ם ז"ל (בפי"ד מהלכות שמיטה הלכה כ"ד) וז"ל מ"ע להשמיט בשביעית כל מה שתוציא הארץ שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה. וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית בטל מצות עשה וכו' אלא יפקיר הכל וכו' עכ"ל עיין שם. ובכ"מ הביא מקורו מהמכילתא דקתני והשביעית תשמטנה וגו' מגיד שפורץ בה פרצות וכו' עיין שם. ואם כן ענין המצוה הוא שחייב להפקיר הכל ולפרוץ פרצות בגדר שדהו וכרמו...

ומעתה אם כן בודאי לפי סברת הבי"ה דשביעית לא הוי הפקר אלא מדעת הבעלים שפיר שייכא בזה מ"ע. אבל לפי מה שביארו המב"ט ומהרי"ט ז"ל דשביעית ממילא הוי הפקר בעל כרחן של הבעלים. ואין הדבר תלוי בדעתן של בעלים כלל. לא שייכא בזה מצות עשה כלל. דהרי אין כאן שום עשיי מצד הבעלים.

איברא דגם לפי זה אכתי י"ל דענין המצוה היא שינהוג בהן מנהג הפקר שלא ליטלם לעצמו וימנע את האחרים מהן. ואינה מצוה בקום ועשה אלא בשוא"ת. ובאמת שכן משמע מלשון הרמב"ם (בהלכות שמיטה שם) שכתב וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית בטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו וכו' עכ"ל עיין שם.

וגם יתכן לומר דגזיה"כ הוא דאע"פ דממילא הוי הפקר. מכל מקום מצוה שיפקירו הבעלים בניהם. אלא דקשה היכן מצינו בקרא מצוה זו. דמאי דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה לגופי' איצטריך לומר דבשנה השביעית אפקעתא דמלכא היא. ויש לו להסיח דעתו מהן שאינם שלו. ויד כל אדם שוה בפירות הכרם ותבואת השדה. וכן משמע מלשון המכילתא לפי פי' הראב"ד והר"ש שהבאתי. דדריש והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שפורץ בה פרצות. דהיינו שהעניים הבאים ללקוט בפירות רשאין אפילו לפרוץ פרצות בגדרו. משום דבע"כ של בעלים הכל הפקר. וגם הגדר והארץ בכלל. וכדאמרינן (בנדרים שם) דארעא נמי רחמנא אפקרה. והיינו נמי דאמרינן (בב"מ שם) נטושים דבע"כ דכתיב תשמטנה ונטשתה. הרי דמהך קרא הוא דילפינן לה דבע"כ של בעלים הוי הפקר ממילא. ואם היה הך קרא מצוה לבעלים. מנ"ל דהוי הפקר ממילא בע"כ. ודילמא הכל תלוי בהן. וכשאר מתנות עניים לקט שכחה ופאה שאם לא נתנו עוברין בעשה. אבל לא שיהא ממילא שלהם בע"כ של בעלים:

22. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה כד

[כד] מצות עשה וכו'. מכלתא פ' משפטים והשביעית תשמטנה שלא יאמר אדם מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותם עניים הרי אני מכניסין לתוך ביתי ומחלקן לעניים ת"ל ושביעית וכו' מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם פ"י שגדרו שלא יפרוץ אדם פרצות בשדה אבל ודאי הגודר שדהו עובר הוא ומבטל מצות עשה אף אם דעתו להפקירם אח"כ ועוד יתבאר שגם אסור ליקח מן החשוד לגדור ולשמור אבל הפירות עצמן נראה שהם מותרין באכילה

[כד] ויש לו להביא וכו'. פ"ה דשביעית היוצר מוכר חמשה כדי שמן וט"ו כדי עץ שכן דרכו להביא מן המופקר ואם הביא יותר מזה מותר ע"כ פ"י שעד שיעור זה מותר להביא ולכך מותר למכור לו אבל יותר משיעור זה אסור להביא ולכך אסור למכור לו מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה ומ"מ אם הביא יותר מותר הוא ואין לדקדק מכאן שאם אסוף כל הפירות או נעל שדהו שיהיו הפירות אסורין באכילה ממה שהוצרכו לומר כאן שאם הביא יותר משמע האם אסוף כל הפירות או נעל שדהו דאיכא למימר דה"ה והכל בכלל

אי נמי דהכא מותר ואין צריך להפקיר אותו ולא עבר בעשה קאמר כיון שמתחלתו היה מופקר ומן הפקר זכה אעפ"י שלקח יותר ממה שהיה ראוי להביא אעפ"כ מותר אבל אם מתחלה לא הפקיר ולא נטש דבר חייב הוא להפקיר ובעשה ועמוד להפקיר קאי אבל לעולם בין כך ובין כך הפירות לא נאסרו באכילה.

23. רמב"ן ויקרא כה:ה

והנה אמר הכתוב כי הספיח הנוולד מאליו בשדה לא יקצור אותם, והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן, ופירוש **הלאוים**, שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך, אבל תהיה שנת שבתן לארץ מן הזריעה והזמירה, ותהיה "שבת הארץ" כל אשר תוציא בשביתתה מן הספיח והנוזיר **לכולכם יחד לאכלה**, לך ולענייך ולחיה ולבהמה... וכן מן התורה, שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית ואפילו רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה, אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים. כך שנו במכילתא (משפטים כ יא), ואכלו אביוני עמך (שמות כג יא), וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעית תשמטנה, ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תקון עולם. והגדר שגדרו חכמים, שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם, אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה. ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך, זהו ששנינו (שביעית פ"ט מ"א) ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהן נשמר:

24. מעדני ארץ שביעית סימן ז

וכיון שכן נראה לפע"ד שהרמב"ם כתב דצריך שיפקיר הכל לאחר שכתב תחילה איסור אסיפה, מ"מ מיירי שפיר הרמב"ם אף בכה"ג שהוא אוסף כל פירותיו דרך הפקר אפי"ה אסור, משום דנראה דהפקירא דשביעית אע"ג שהוא אב לכל מיני הפקר אפי"ה חלוק הוא במקצת משאר הפקר דחשיב כאילו אינו שייך כלל לשום אדם וממילא רשאי כל אלם לזכות מהפקר כמה שירצה, משא"כ בשביעית שאמרה תורה ואכלו אכיוני עמך וגם אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך וגו', אפשר דחשיב כאילו כולם שותפים בה, וכיון שכן אין שום אדם רשאי לזכות בהם כי אם לפי צרכו... ומיהו אם עבר ואסף יותר מכדי צרכו באופן שגם הוא עצמו אומר שלא אספם לאכילה אלא לאוצר, נראנ שלפי דברינו הרי הוא צריך אח"כ לחזור ולנפקירם לכל אדם, כיון דלאחר שכתב הרמב"ם איסור אסיפת כל פירותיו חזר וכתב אלא צריך שיפקיר הכל דמשמע שגם זה הוא בכלל חובת הפקר,

הם צריך להפקיר בפה

25. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן צ

ורק בשביעית שהוא הפקר הוא כנותן להם לא מבעיא לפי מה שמשמע שבעל השדה מחוייב להפקיר בפה אף שבלא אמירתו שמפקיר נמי הוא הפקר, דכן משמע לשון הרמב"ם פ"ד משמיטה הכ"ד שכתב מ"ע =מצות עשה= להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, שמשמע שצריך להפקיר בפיו, ומש"כ אחר זה וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מ"ע, אין כוונתו שדוקא בכה"ג עובר העשה אבל ליכא עשה להפקירם, אלא שכוונתו שאם נועל כרמו וסוגר שדהו עובר המ"ע אף שמפקירם בפה כדכתב הכ"מ ומשמע שהוא מפרש זה ברמב"ם

26. שו"ת להורות נתן חלק טו סימן פא

בס"ד, כ"ו כסליו תשס"ח לפ"ק.

החיים והשלוי למעלת כבוד ידידי הרב הגאון הדגול המפורסם מרביץ תורה לעדרי צאן קדשים איש חי רב פעלים חובר חיבורים מחוכמים כש"ת מו"ה שמואל אליעזר שטרן שליט"א רב ודומ"צ ומרביץ תורה פה בני ברק.

יקרת מכתבו הגיעני בזמנו, אולם לרגל המלאכה אשר לפני לא הגיע זמני לומר שורה, ואתו רב הסליחות.

א) ועל דבר שנסתפק "לדעת הני רבוותא דאית להו דמצות השביעית דורשת הפקרה בפה את יבול הפירות והירקות, ואינו אפקעתא דמלכא, מתי עליו להפקיר הירקות, האם סמוך לכניסת החג (של ראש השנה) או מיד בכניסת החג. או דילמא אסור

להפקיר בלילה דבשבת ויו"ט אסור להפקיר" עכ"ד. הנה לעני"ד לא מצאתי שיהא חיוב להפקיר בפה את הפירות של שביעית אף להשיטות דלא הוי אפקעתא דמלכא, ובקרא נאמר (משפטים כ"ג י"א) והשביעית תשמטנה ונטשתה, ופירש הרמב"ן שם "ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה". וברשב"ם שם כתב "ונטשתה שלא תאסוף תבואתה" ומשמע דסגי בעזיבה ונטישה גרידא שהוא בשב ואל תעשה, ואין צריך להפקיר בקום ועשה. והרמב"ם (פ"ד משמיטה הכ"ד) כתב "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנאמר ואכלו אביוני עמך". **הרי דליכא ביטול מצות עשה אלא כשעשה מעשה היפוך של הפקרה**, דהיינו דנעל כרמו או סג שדהו או שאסף כל פירותיו לתוך ביתו, ולא כתב שביטול מצות עשה דונטשתה אם לא הפקיר בפה. ומה שכתב "אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בו" אין הפירוש שיפקיר בפועל, אלא שיהא נוהג בו מנהג הפקר, דהיינו שלא ינעל כרמו ולא יאסור את הפירות לתוך ביתו, דאם לא כן הוי ליה למיכתב שאם לא הפקיר ביטול מצות עשה של ונטשתה, **ומוכח דליכא מצות עשה להפקיר בפועל, אלא שינהג בו מנהג הפקר שלא יעכב אחרים מליקח את הפירות.**

(ב) וכן משמע ברמב"ן על התורה (פי' בהר כ"ה ה') שכתב "וכן מן התורה שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית, ואפילו רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה, אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים. כך שנו במכילתא (משפטים כ"ג) ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם, והגדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם, אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה". ומשמע ג"כ דליכא עבירה על דברי תורה אלא אם הוא משמרה בפועל או עכ"פ לא פרץ פרצות בשדה ובכרם, אבל לא נזכר שיהא מצוה להפקיר בפה. וכן משמע ברמב"ן יבמות (קכב א) "לא תבצור אותם כדרך הבציר אלא נוהג בהן הפקר, כלומר שלא בא הכתוב אלא ליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותה ואינו מפקירה, ובענין שדרשו שם בספרי לא תבצור כדרך הבוצרים וכו' אלא שינהג בהן מנהג הפקר וכו'", **ומשמע דסגי אם הוא נוהג בהן מנהג הפקר, דהיינו שאינו אוספה לביתו ואינו שומרה, אבל אין צריך שיפקיר בפועל בפה.**

(ג) ובאמת גם בדברי מרא דהאי שיטה דלא הוי אפקעתא דמלכא, הלא הוא מרן הבית יוסף ז"ל בשו"ת אבקות רוכל... הרי שלא הזכיר כלל שצריך שיפקיר בפה, אלא שהישראל גדר כרמו ולא הפקירה. ועל זה כתב דכיון דאיהו לא הפקירה מדחזינן שגדר כרמו לכן חייב במעשר, ולא נזכר בדבריו שיהא חייב במעשרות היכי שלא הפקיר בפה.

(ד) גם נראה דאף לשיטת הבית יוסף ז"ל דשביעית לא הוי אפקעתא דמלכא, מכל מקום לא זה בלבד, שאינו צריך להפקיר בפה וכמו שכתבנו לעיל, אלא דאף ליכא חיוב להרהר בלבו "הנני מפקיר את פירות כרמי", אלא כיון דהסיח דעתו מפירותיו ולא איכפת ליה אם יבואו אחרים ויטלו את הפירות ולא ימחה בהם, כבר קיים מצות ונטשתה וכפירוש הרמב"ן דהיינו תעזבנה. ועיין רש"י בבא מציעא (כא ב) ד"ה מהשתא הוי יאוש "הרי נפל וכשיודע שוב אין דעתו עליו", ומבואר דאף שאינו מכוין בהדיא להפקיר אלא דאין דעתו עליו, דהיינו שמסיח דעתו ממנו ולא איכפת ליה אם יבואו אחרים ויקחנו, כבר חל היאוש, ומותר לאחרים לקחתו דהוי כהפקר. ואף למאי שכתבו הקצה"ח (סי' ת"ו סק"ג) ונתה"מ (סי' רס"ב סק"ג), דביאוש אינו יוצא מרשותו אלא מותר לקחתו עיין שם, מכל מקום לענין שביעית כיון דעכ"פ הוא מרשה לכל אחד לקחת את פירות כרמו, כבר יצא ידי מצות ונטשתה, אלא שאם יש גדר סביב כרמו צריך לפרוץ בו פרצה מעיקר הדין כדי שיוכלו ליכנס וליטול את הפירות, אבל היכי דליכא גדר אין צריך לעשות שום מעשה ואין צריך לומר שום אמירה ואף אין צריך לכיון כונת הפקר. וסגי אם הוא מסיח דעתו מן הפירות ואין דעתו עליהם ולא איכפת ליה אם יבואו זרים ויאכלוהו, כבר יצא ידי ונטשתה.

(ה) וראיתי בסי' חזון איש ז"ל (שביעית סי' י"ט אות כ"ד) שכתב דהמנחת חנוך (מצוה פ"ד) הביא שיש סוברין שאין שביעית הפקר עד שיפקיר, ומה שכתב המנ"ח שזה דעת מרן הבי"י, יש לעיין בפנים דאפשר דלא אמרה מרן אלא כשהבעלים עכו"ם שאינו במצוות שביעית עכ"ד. אולם בשו"ת אבקות רוכל (סי' כ"ד) הנ"ל, מבואר דגם בישראל דן הבי"י לומר שאם גדר כרמו ולא הפקירו לא הוי הפקר, אלא דשוב כתב דבעכו"ם ודאי דלא אפקירוהו רחמנא עיין שם.

(ו) ומה שכתבנו דשביעית אין צריך הפקר בפה, הנה בשו"ע חו"מ (סי' רע"ג ס"ז) כתב הרמ"א בדין הפקר דעלמא דיש אומרים דאפילו בינו לבין עצמו הוי הפקר, וביארו הסמ"ע (סק"א) דגם הני יש אומרים ס"ל דמדרבנן בעינן שלשה בהפקר, אלא דקאי על דין תורה דסגי בינו לבין עצמו, ונפקא מינה בהשאל או השכיר בהמתו באמצע שבוע לנכרי לעשות בה מלאכה, וסבר שיחזירהו לו קודם שבת ולא החזירהו, אזי יפקירונו בינו לבין עצמו כדי שלא יעבור על לאו דשביעית בהמתו, דבכה"ג אף אחר תקנת חז"ל הוי הפקר, דאנן סהדי דניחא לבעלים בהפקירא כדי שלא יעבור על לאו דלמען ינוח עיין שם. והנה היכי שמפקיר בהמתו כדי להנצל מלאו דשביעית בהמתו מהני גם הפקר בלב, וכמבואר בתוס' בבא מציעא (ל ב) ד"ה אפקרה ד"אנן סהדי דמפקר להו בלבו שלא יעשה איסור שביעית כלים" עיין שם. וא"כ גם בהפקר של שביעית יש לומר דסגי בהפקר בלב, דאנן סהדי דרוצה להפקיר כדי לקיים מצות ונטשתה. ואנן הוספנו לעיל, דלעני"ד אין צורך להרהר בלבו שהוא מפקיר את פירותיו, וסגי אף אם הוא מסיח דעתו מן הפירות ולא איכפת ליה אם יטלוהו אחרים, ד"ל דגם זה הוא בגדר ונטשתה שפירושו תעזבנה וכרמב"ן.

(ז) ומה שכתב כת"ה שליט"א להסתפק אף להשיטות הסוברין דהוי אפקעתא דמלכא אלא שצריך לפתוח דלתות שדותיו, והשאלה היא מתי חל עליו החיוב של פתיחת הדלתות האם בליל ראש השנה של שביעית, או דסגי במוצאי החג, כיון דבחג אי אפשר ללקוט מן המחובר - הנה בכסף משנה (פ"ד משמיטה הכ"ד) הביא ממכילתא שגדרו חכמים שלא יפרוץ פרצות בשדהו מפני תקון העולם. וכן כתב במהר"י קורקוס שם. וכ"כ הרמב"ן (פי' בהר) הנ"ל. ובמשנה למלך שם הביא מהראב"ד (פ"ה דעדות מ"א) דגזרו שביעית אטו שאר שבוע, כדי שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חבירו שלא מדעתו עיין שם. ומבואר שגדרו חכמים דאין חיוב לפרוץ שדותיו

בשביעית. ולכאורה מטעם זה גם אינו חייב לפתוח את דלת שדהו, דגם בזה שייך הטעם שכתב הראב"ד שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חבירו שלא מדעתו. אלא שאם יבואו בני אדם לטול מפירותיו חייב לפתוח להם הדלת.

הפקרת הקרקע

27. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף מב עמוד ב

מתניתין. המודר הנאה מחבירו לפני שביעית - אינו יורד לתוך שדהו, ואינו אוכל מן הנוטות. ובשביעית - אינו יורד לתוך שדהו, אבל אוכל הוא מן הנטיעות הנוטות...

גמרא - מאי שנא דאוכל מן הנוטות? דפירי דהפקירא אינון, ארעא נמי אפקרה אמר עולא: בעומדין אילנות על הגבולים. רבי שמעון בן אליקים אמר: גזירה שמא ישא בעמידה.

28. תוספות מסכת נדרים דף מב עמוד ב

בעומדים על הגבולין - דיכול לתולשן בלא ירידה בתוך השדה ולכך אמר דלא ירד לתוך השדה כיון דאפשר לאוכלם בלא ירידה אבל היכא דאין עומדין על הגבולין לעולם יורד ואוכל דרחמנא אפקריה.

אלא גזירה שמא ירבה בעמידה - לאחר אכילה ולצורך אכילה אפקריה רחמנא שלא לצורך אכילה לא ואינו מותר אלא בנוטות שנוטות מחוץ לשדה ואינו נכנס לתוך השדה כלל.

29. הר"ן מסכת נדרים דף מב עמוד ב

אמר עולא בעומדין אילנות על הגבולין - אין הכי נמי דללקוט אילנות שבאמצע השדה מותר לירד לתוכה אבל ללקוט אילנות שעומדין על הגבולין לא דרחמנא לא אפקרה לארעא אלא ללקוט פירותיה הלכך כיון שאילנות הללו יכול ללקט אותם לא ירד.

30. פירוש הרא"ש מסכת נדרים דף מב עמוד ב

בעומדין על הגבולין. ואינו צריך ליכנס בתוך השדה ואפשר לכל אדם אין לו רשות ליכנס כיון שיכול ליקח הפירו' או שמא אף על גב דלאינש אחרינא מותר למודר אסור אבל ליקח פירות העומדין בתוך השדה יכול לירד:

31. רמב"ם הלכות נדרים פרק ו הלכה יג

ואסור לראובן לאכול מפירות שדה שמעון ואפילו בשביעית שהכל הפקר, שהרי לפני שביעית נדר, אבל אם נדר בשביעית אוכל מן הפירות הנוטות חוץ לשדה, אבל לא יכנס לשדה אף על פי שהקרקע הפקר, גזירה שמא ישא שם אחר שיאכל, ולא הפקירה אותה תורה אלא כל זמן שהפירות בתוכה.

32. משנה מסכת שביעית פרק ט

עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות עד שתירד רביעה שניה

33. רמב"ם שמיטה פרק ז הלכה יח

עד מתי יהיו העניים מותרין להכנס בפרדסות במוצאי שביעית לאסוף פירות שביעית, עד שתירד רביעה שנייה.

34. חזון איש שביעית סימן טו סעיף יא

ויש לעיין: כיון דרחמנא אפקרה לשדהו, איך רשאי לזרעה ולמנוע רגלם של בני אדם משם? ולמה לא יהא כסג שדהו ומשמרה, ומאי שנא שמינית משביעית עצמה, שאם יניח כלים בדרך פרדסו שאם ילכו ישברו כליו, בהכרח בדין שהולכין כדרכן ואינן חוששין? והכא נמי לאחר שתירד רביעה שניה, אם עדיין יש פירות שביעית בשדהו שהן הפקר, ורחמנא אפקרה לשדהו להכנס בה, כדאמר בנדרים (מב ע"א). כי זרעה מאי הוי? ... ואפשר דאיירי באמת במניח להן דרך להכנס ליטול את הפירות, ועד רביעה שניה רשאיין ללכת דרך פרדסות.

35. הרב חיים קנייבסקי - דרך אמונה שמיטה - ביאור ההלכה - פרק ז הלכה יח

ויש לעיין: אם כן אפילו לפני רביעה שניה? דאטו חייב ליתן להן ליכנס מאיזה דרך שירצו? הרי אמרו במכילתא משפטים: 'והשביעית תשמטנה ונטשתה - מגיד שפורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם', ומבואר שאין צריך לפרוץ בו פרצות, וסגי שמשאיר להן דלת אחת להכנס? ...

לעניות דעתי יש לומר: דהתורה לא הפקירה הקרקע אלא בשביעית עצמה, וכדאיאתא במכילתא משפטים: ובשביעית וגוי' שלא תאמר מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים?! הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים! תלמוד לומר: והשביעית תשמטנה ונטשתה כו', וזה רק כתוב על שנה השביעית עצמה, שיש מצוה תשמטנה ונטשתה, וזה מה שאמרו בנדרים ארעא נמי אפקרה.

אבל אחר שביעית, נהי שהפירות עדיין הפקר דאזלינן אחר חנטה אבל הקרקע אינו הפקר ויכול להכניס הפירות לביתו ולחלקה לעניים.

וכן יכול לומר להן תבואו בשעה פלונית ואתן לכם, או אם תרצו אוציא לכם לביתי, ואין להם רשות לקלקל שדהו ופרדסו בלי רשותו, רק יכולין לתבוע פירותיהן. ורק עד רביעה שניה שאז אין לו שום קלקול יכולין להכניס בלי רשותו... לא מצד הפקר, אלא משום מדת סדום, שאין מזיקין לו כלום...

אבל אחר רביעה שניה, שמזיק לו דוושא אסור להן להכנס. ואי משום הפירות יכולין לתובעו שיוציא להן הפירות וחייב לעשות זאת, שזה הפקר ושייך להן.

ויתכן שאם יזרע בחצרו, שאז גם לפני רביעה שניה מקלקל לו, יכול למנוע גם לפני רביעה שניה שלא יכנסו, דרחמנא לא אפקרה רק בשביעית ולא במוצאי שביעית, ויכול לומר אוציא לכם הפירות החוצה אם תרצו.

דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה יח

ועד מתי יהיו עניים וכו'. הנה מרן הקשה (הבאנו בד"א) איך יכול למנוע את העניים מלילך לתוך פרדסו כיון שהתורה הפקירה את השדה להילוך האנשים כמ"ש בנדרים מ"ב ב' ארעא נמי אפקרה (ללקיטת פירות כמש"כ הר"ן) וגם במוצאי שביעית עדיין הפירות הפקר ות"י מרן דמיירי שמניח להן דרך ליכנס וליטול את הפירות ויל"ע א"כ אפי' לפני רביעה שני' דאטו חייב ליתן להן ליכנס מאיזה דרך שירצו הרי אמרו במכילתא משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם ומבואר שא"צ לפרוץ בו פרצות וסגי שמשאיר להן דלת א' להכנס תדע ובנדרים שם אמרי' דבעומדין אילנות על הגבולין אין להן רשות כלל להכנס לשדה כיון שיכולין לתולשן מחוץ לשדה וכמו שהסביר הר"ן שם ומשמע דאע"ג דנקל לו יותר להכנס לתוכה ללקט לא הפקירה תורה לזה וע"ל בפ"ד הכ"ד בצה"ל אות רצ"ז הבאנו ששמענו בשם מרן שיכול לנעול הדלת ולכתוב פתקא שכל מי שרוצה ליטול יכול לקבל המפתח בבית ואף על גב שגורם לו טורח יתירא מיהו לא התיר זה אלא במקום הצורך [ואין לומר דמשום מדת סדום אסור לו למנוע בשביעית דאטו אין יכול להיות שיש לו בשדה גם פירות שחנטו לפני שביעית ואין רוצה שיקלקלום],

ולענ"ד י"ל דהתורה לא הפקירה הקרקע אלא בשביעית עצמה וכדאי' במכילתא משפטים שם ובשביעית וגו' שלא תאמר מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה כו' וזה רק כתוב על שנה השביעית עצמה שיש מצוה תשמטנה ונטשתה וזה מ"ש בנדרים ארעא נמי אפקרה אבל אחר שביעית נהי שהפירות עדיין הפקר דאזלי' אחר חנטה אבל הקרקע אינו הפקר ויכול להכניס הפירות לביתו ולחלקה לעניים וכן יכול לומר להן תבואו בשעה פלונית ואתן לכם או אם תרצו אוציא לכם לביתי ואין להם רשות לקלקל שדהו ופרדסו בלי רשותו רק יכולין לתבוע פירותיהן ורק עד רביעה שני' שאז אין לו שום קלקול יכולין להכניס בלי רשותו וכמ"ש בב"ק פ"א ב' הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני"א ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תיקרי רע... ולכן יכולין להכנס לא מצד הפקר אלא משום מדת סדום שאין מזיקין לו כלום ומתקנת שלמה אבל אחר רביעה שני' שמזיק לו דוושא אסור להן להכנס ואי משום הפירות יכולין לתובעו שיוציא להן הפירות וחייב לעשות זאת שזה הפקר ושייך להן ויתכן שאם יזרע בחצרו שאז גם לפני רביעה שני' מקלקל לו יכול למנוע גם לפני רביעה שני' שלא יכנסו דרחמנא לא אפקרה רק בשביעית ולא במו"ש ויכול לומר אוציא לכם הפירות החוצה אם תרצו ואל תכנסו לקלקל לי חצרי:

36. הרב שאול ישראלי - חוות בנימין - חלק ג סימן קא - עמוד תרמב

שביעית עצמה... אפילו אם רצונו לעשות שם דברים המותרים כגון בנייה וכיוצא בזה, מכל מקום, הרי נאמר: "תשמטנה ונטשתה", שמקנה להם זכות דריסה בשדה לצורך הפירות, ומשמע שהוא אפילו כשזה מזיק לשדה, שבשנה זו כל מה ששייך לפירות הללו הרי זה הפקר לכל, ועל כן אינו רשאי לקלקל להם זכות זו.

אבל במוצאי שביעית שאז אין זכות דריסה שהרי משעה שזה מזיק לו אסור להכנס לשדה (רמב"ם שמיטה ז, יח), ובפשיטות נראה שבכהאי גוונא אף שהפירות נפסדים מאליהם לא אכפת הדבר, ואין עליו להוציאם לרשות הרבים.